

Artikelen

Acantholyda hieroglyphica (Symphyta, Pamphiliidae), zeldzaam of toch niet?

Ad Mol

Acantholyda hieroglyphica (Christ, 1791) is met een lengte tot 17 mm een van onze grootste Pamphiliidae (spinselbladwespen). Met zijn zwarte kop, borststuk en achterlijfspunt, de helder oranje antennen, achterlijfssegmenten en tibiae, alsmede de licht oranje vleugels met een wat onregelmatig zwart vlekje aan de basis van het pterostigma (fig. 1) is het naar mijn mening ook een van de mooiste vertegenwoordigers van deze familie. Bij de meeste Pamphiliidae is de seksuele dimorfie groot, maar bij *A. hieroglyphica* lijken het ♂ en ♀ sterk op elkaar.

Figuur 1. *Acantholyda hieroglyphica*. ♀. Vinkel (Vinkeloord), 4.vii.2009. Foto Ad Mol.

Van Achterberg & Van Aartsen (1986) noemen *A. hieroglyphica* heel zeldzaam ('very seldomly collected in The Netherlands'). De eerste opgave voor ons land is van Exaeten bij Roermond door Teunissen (1941). Van Achterberg & Van Aartsen (1986) voegen daar vondsten uit Putten en Oldenbroek aan toe. Sinds

1986 zijn er 10 vindplaatsen bij gekomen uit Overijssel (Stroothuizen), de Veluwe ('t Harde, Hulshorst, Epe-De Dellen, Ede-Hindekamp), Utrecht (Rhenen-Kwinteloijen, Rhenen-Plantage Willem III), Zuid-Limburg (Simpelveld) en zuidoost Brabant (Heeze, Valkenswaard-Malpie). Hoewel deze nieuwe vindplaatsen de status 'zeer zeldzaam' een beetje hebben gerelativeerd, ging ik er tot begin 2009 van uit dat *A. hieroglyphica* toch op zijn minst een vrij zeldzame soort zou zijn.

Begin juli 2009 liet mijn echtgenote Tineke mij enkele foto's zien die ze die dag had gemaakt in het natuurterreintje 'Karregat' ten oosten van Rosmalen (RD-crd. 157-415). Het waren foto's van een lichtbruine spinselbuis op grove den (*Pinus sylvestris*) (fig. 2) met daarin een larve die Tineke herkende als een vermoedelijke bladwesplarve (fig. 3).

Figuur 2. *Acantholyda hieroglyphica*. Spinselbuis. Rosmalen (Karregat), 3.vii.2009. Foto Tineke Cramer.

Mijn gedachten gingen meteen uit naar *Acantholyda hieroglyphica* omdat de larve duidelijk de kenmerken had van een spinselbladwesp en de foto's uit het Karregat sterk leken op de foto die Viitasaari (2002, fig. 77) van het spinselnest van deze soort heeft gepubliceerd. De volgende dag (4 juli) zijn we naar Tineke's vindplaats gegaan. Verspreid over een gebiedje van 50 bij 50 meter vonden we daar enkele tientallen

Figuur 3. *Acantholyda hieroglyphica*. Volgroeide larve. Rosmalen (Karregat), 3.vii.2009. Foto Tineke Cramer.

spinselbuizen, sommige leeg en sommige met een larve. De verrassing werd nog groter toen ik op die zelfde plek een vrouwtje van *A. hieroglyphica* ving, dat daar op grove den rondscharrelde. Bovendien vertelde Tineke dat ze dergelijke spinselbuizen ook wel op andere plaatsen had gezien, maar er weinig aandacht aan had besteed. We zijn toen die dag nog naar een vergelijkbare plek gegaan bij Vinkel (RD-crd. 157-413) op ruim 2,5 km van de eerste vindplaats. Ook daar dezelfde spinselbuizen en maar liefst 2 vrouwtjes van *A. hieroglyphica*. Later vonden we de lege spinselbuizen ook op 27 juli 2009 in de Wamberg bij Rosmalen (RD-crd. 154-411), op 9 september 2009 in de zandverstuiving bij Nuland (RD-crd. 156-415) en in de Loonse en Drunense duinen: op 15 september 2009 nabij de Roestelberg bij Waalwijk (RD-crd. 133-407) en 26 september 2009 op 2 plaatsen bij Bosch en Duin (RD-crd. 135-405 en 135-406).

De spinselbuizen van *A. hieroglyphica* zijn eenvoudig herkenbaar. Het gaat om 15 tot 20 cm lange enkelvoudige buizen met een diameter van bijna 1 cm. De buitenzijde is steeds volledig bezet met ingedroogde lichtbruine uitwerpselen (fig. 2, inzet). Dit heeft de soort in huiselijke kring de bijnaam 'poepjesbladwesp' opgeleverd. De buis zelf bestaat uit stevig spinsel en ook de uitwerpselen zitten er stevig aan vast. Daarom zijn de spinselbuizen nog tot laat in het jaar te vinden, ook al zijn de larven dan al lang ter verpoping in de grond gekropen. Op de eerder genoemde vindplaats bij Vinkel waren de spinselbuizen eind oktober nog steeds aanwezig (fig. 4), sommige al wel een beetje gehavend, maar nog goed herkenbaar. We vonden zelfs nog herkenbare resten in de sneeuw op 1 januari 2010 bij Nuland.

De spinselbuizen worden alleen op dennen gevonden; in ons geval steeds op grove den (*Pinus sylvestris*), maar uit het buitenland zijn er ook meldingen van de bij ons weinig aangeplante draaiden (*P. contorta*). De vrouwtjes

kiezen voor de ei-afzetting vrijwel uitsluitend zeer jonge dennen. Bijna alle bovengenoemde vondsten betroffen dennetjes tot maximaal 50 cm hoog (fig. 4). Slechts enkele spinselbuizen zaten op dennen tot ca. 2 m hoog. De voorkeur van *A. hieroglyphica* voor jonge, twee- à driejarige, dennen was al bekend uit de literatuur (Lorenz & Kraus, 1957; Viitasaari, 2002). Omdat grove den om bosbouwkundige redenen in ons land vrijwel niet meer wordt aangeplant, zijn dergelijke jonge dennen vooral te vinden als spontane opslag op min of meer kale zandbodems. De dennetjes met spinselbuizen zijn door ons in 2009 dan ook alleen gevonden op plaatsen die waren geplagd (Rosmalen, Vinkel) of waar de grotere dennen handmatig zijn verwijderd (Nuland, Loonse en Drunense duinen).

Figuur 4. Auteur met spinselnest van *Acantholyda hieroglyphica* op jonge grove den, Vinkel (Vinkeloord), 25.X. 2009. Foto Tineke Cramer.

Het bovenstaande werpt wat meer licht op de zeldzaamheid van *Acantholyda hieroglyphica*. Het lijkt er sterk op dat deze soort er een opportunistische levenswijze op na houdt met een voorkeur voor ruderaal plaatsen op zandgrond, met jonge opslag van grove den. Vermoedelijk verdwijnt de soort weer zodra de dennen uitgroeien tot een te hoog en te dicht bos. Er zal dus geen sprake zijn van stabiele langjarige populaties, waardoor de trefkans niet zo groot is en de soort zeldzaam lijkt te zijn. Mijn hypothese is dan ook dat *A. hieroglyphica* op de zandgronden in ons land helemaal geen zeldzame soort is, maar vanwege het pionierkarakter een beetje onberekenbaar is in haar aanwezigheid.

Oproep

Ik wil graag iedereen vragen om in 2010 eens uit te kijken naar *Acantholyda hieroglyphica* en haar spinselbuizen. Het geschikte biotoop, zandige ruderaal plaatsen met enige jonge dennenopslag, is voor veel Hymenoptera (en meer in het bijzonder voor Aculeata) een aantrekkelijke vangplek, dus veel moeite hoeft je er niet voor te doen. De volwassen bladwespen hebben een vliegtijd van eind mei/begin juni tot op

zijn minst de tweede helft van juli. De kenmerkende spinselbuizen zijn te vinden van begin juni tot aan het begin van de winter. Graag een berichtje (bij voorkeur met foto en uiteraard de coördinaten) als je iets vindt (awm.mol@hccnet.nl).

Summary

Acantholyda hieroglyphica (Symphyta, Pamphiliidae), scarce or not? *Acantholyda hieroglyphica* appeared to be a rather scarce sawfly in the Netherlands, as adults have been found only about 14 times so far. In 2009 however the author found larval nests, in 2 cases together with the adults, on various localities in the province of North-Brabant. These nests were found only on very small specimens of Scots pine (*Pinus sylvestris*). Empty nests were found over a much longer period than the adults, until January 2010. These empty nests can easily be recognized and proved to give a useful indication on the abundance of *A. hieroglyphica*.

Literatuur

- Achterberg, C. van & B. van Aartsen, 1986. The European Pamphiliidae (Hymenoptera: Symphyta) with special reference to The Netherlands. - Zoölogische Verhandlungen, Leiden 234: 1-90.
- Lorenz, H. & M. Kraus, 1957. Die Larvalsystematik der Blattwespen (Tenthredinoidea und Megalodontoidea). - Abhandlungen zur Larvalsystematik der Insekten I. Akademie Verlag, Berlin. 339 p.
- Teunissen, H.G.M., 1941. Blad- en sluipwespen. - Natuurhistorisch Maandblad 30: 39-40.
- Viitasaari, M., 2002. The Northern European taxa of Pamphiliidae (Hymenoptera). - In: Sawflies (Hymenoptera, Symphyta). I. A review of the suborder, the Western Palaearctic taxa of Xyeloidea and Pamphilioidea. (M. Viitasaari ed.). - Tremex Press Ltd., Helsinki. p. 235-358.

***Crypticus quisquilius* als gastheer van de Duinplatkop (*Epyris brevipennis*)**

Wijnand R.B. Heitmans

Platkopwespen (Bethyloidea) zijn meestal kleine hymenopteren ('micro-acuteaten') die vaak een verborgen leven leiden, evenals hun gastheren. Hun afgeplatte lichaam duidt erop dat ze uitstekend zijn aangepast aan het zoeken van cryptische gastheren, die leven in spleten en holtes. Omdat hun leven zich afspeelt in het verborgene, is het vaak moeilijk de

gastheersoort te achterhalen. Zelfs in Europa zijn er nog vele tientallen soorten platkopwespen waarvan de gastheer onbekend is.

De beste manier om achter de gastheerrelatie te komen, is het zoeken naar mogelijke gastheren in de habitat waar de wesp is aangetroffen. Of een mogelijke kandidaat daadwerkelijk behoort tot het gastheerspectrum, moet worden onderzocht in gevangenschap.

Schorsplatkopwespen behorend tot de subfamilie Epyrinae jagen meestal op keverlarven. Soorten van het genus *Epyris* hebben een voorkeur voor zwartlijven (Coleoptera: Tenebrionidae); in het nearctische gebied zijn dit onder andere de larven van de genera *Blastinus* en *Gonocephalum*, maar er is ook een vermelding van een rups uit het genus *Hemerocampa* (Lepidoptera: Liparidae) (de Rond in Peeters et al. 2004).

De Duinplatkop *Epyris brevipennis* Kieffer, 1906 is een typische duinbewoner, vooral bekend uit de kustduinen, maar hij komt ook voor, zij het veel schaarser, op stuifzanden in het binnenland (Kieffer 1914, Peeters et al. 2004, Anonymus 2010). Lokaal kan de Duinplatkop vaak met enige tientallen exemplaren worden gevonden op zonnige, zeer warme plaatsen tussen of onder dode, liggende helmzoden of andere grassen en ook wel onder mosbedjes. Op 10 augustus 2009 trof ik een grote populatie aan in de Zuid-Hollandse kustduinen bij de zogenaamde Bloedberg (Ac. 072-456, Delftlands Waterschap) ten westen van de Slaperdijk en ten noorden van Ter Heijde-Monster. De waargenomen wespen waren uitsluitend vrouwtjes. Na wat graafwerk vond ik ook een meelwormachtige larve, waarvan ik vermoedde dat deze wel eens een gastheer zou kunnen zijn van de wesp. Meer graafwerk leverde helaas niet meer keverlarven op en toen het hard begon te regenen ben ik gestopt met de graafwerkzaamheden.

Voor nader onderzoek nam ik 6 wespen en de larve mee. De wespen hield ik in ruime glazen buizen met duinzand en wat strootjes waarin ze zich konden verbergen en aan de wand een microdruppeltje honing als noodzakelijke voedselbron. Een stevige katoenwatentop werd gebruikt om ontsnappingspogingen te voorkomen, want in die discipline zijn platkopwespen erkende meesters. De larve (waarschijnlijk in het een na laatste stadium) kon ik determineren als een soort in het genus *Crypticus* (Tenebrionidae; Opatrinae; Crypticini) en omdat er maar een West- en Midden-Europese soort in de tribus is moet dit *Crypticus quisquilius* (Linnaeus, 1761) zijn (lichaamslengte: 4.5-7mm) (Brendell 1975). De volwassen kever is zwart met gele poten en gele antennebasis en de dekschilden met vaag gepunctureerde striae (Lucht 1987). Fauna Europaea (2004) geeft trouwens geen gegevens voor Nederland voor het genus, maar wel voor België.